

facts that are diametrically opposite content, are made. Who are Ukrainian nationalists: Heroes?! Collaborators!? Traitors!? Nazis!? According to them, the author forms his own position.

Intimidated by the repressions, avowed famishment, Siberia, people of Ukraine were forced to believe that the «legitimate» OUN-M headed by Andrii Melnyk and the OUN-B (or OUN-R for «revolutionary») headed by Stepan Bandera were the same that Gestapo agents. Because neither at that time nor now, almost nobody knew about the executed nationalists in Babyn Yar and tortured people in German concentration camps.

Because the leaders of our liberation movement made a historical mistake – resorted to aid of Nazi Germany (as a half of then European countries) and Moscow. This fact presented our heroes as traitors. We should define: who were the members of the Organization of Ukrainian nationalists? We should create a national idea by ourselves and we should not repeat the mistakes of our heroic past.

Key words: *Organization of Ukrainian nationalists, Ukrainian Insurrectional Army, national liberation movement, mobilization politics, Soviet partisans, military and political forces, repressive measures, Soviet propaganda, postwar confrontation, power structures, liquidation.*

Стаття надійшла 8 лютого 2017 р.

УДК 342.4;351:35.086

А. Р. Лещух

КОНСТИТУЦІЙНА ПРОЦЕСУАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: ОЗНАКИ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ЗАПРОВАДЖЕННЯ У ПРАВОВУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ

Окреслено конституційно-процесуальну відповідальність, яка повинна стати однією із найважливіших правових форм реалізації одним з найголовніших, у правовій державі конституційних принципів відповідальності держави перед особою. Відповідальність суб'єктів конституційно-процесуальних відносин, безпосередньо встановлена Конституцією України, не «зливається» з юридичною однак має з нею спільні теоретичні риси.

Досліджено та проаналізовано на основі українського та закордонного досвіду через призму поняття юридичної відповідальності теоретичні і правові аспекти конституційно-процесуальної відповідальності, виокремлено характерні ознаки цього виду відповідальності й розглянуто можливість щодо запровадження цього інституту в науковий та правовий обіг України.

Ключові слова: *конституційний принцип, конституційно-процесуальна відповідальність, юридична відповідальність.*

Постановка проблеми. Аналізуючи поняття та види відповідальності, не можна не зауважити багатозначності цього терміна у філософії, політології, юриспруденції та в інших науках. Під конституційною відповідальністю у теорії права, загалом, розуміємо обов'язок, публічно-владних суб'єктів-порушників конституційних приписів, зазнати впливу несприятливих наслідків різноманітного (насамперед – політичного) характеру, що, своєю чергою, є засобом забезпечення правових норм завдяки специфічному механізму реалізації санкцій. Однак без налагодженого в Україні процесуально-правового механізму відповідальності владних суб'єктів і через відсутність у національній правовій системі конституційно-процесуальної відповідальності як окремого виду, право у сфері здійснення вищої державної влади приречене на малоефективне животіння, що не виправдає очікувань ні українського соціуму, ні сподівань наших європейських партнерів.

Стан дослідження. Наукові праці з проблем дослідження ознак конституційної відповідальності, статусних характеристик її суб'єктів містять значний обсяг відповідного матеріалу, однак щодо вивчення означеного предмета суто з процесуальної позиції, то він залишається малодослідженим, зокрема, у контексті проблем запровадження та реалізації процесуальних санкцій щодо відносин владарювання, співвідношення процесуального та матеріального змісту конституційної відповідальності тощо.

Дослідження безпосередньо процесуальної відповідальності, її характерних ознак за галузевим (юридичним) критерієм містяться у працях закордонних й українських дослідників-науковців: С. Авак'яна, С. Балана, К. Басіна, О. Батанова, Н. Батанової, Г. Ветрової, І. Зайцева, П. Елькінда, А. Єр'оміна, К. Жоля, О. Іваненко, Г. Іванцової, О. Іоффе, З. Ковклуна, В. Коркунова, В. Кравченко, О. Краснікової, Л. Кривенко, О. Лейста, Н. Лумана, В. Лучина, О. Мельника, Л. Наливайко, П. Недбайла, Л. Нудненко, Р. Павленка, І. Петрухіна, М. Пітцика, В. Погорілка, С. Полуніна, А. Сергєєва, О. Скачкової, А. Столярова, П. Трачука, В. Федоренко, Ю. Хабермаса, Н. Чечиної, О. Чуклової, Д. Шона, А. Юдіна, В. Яковлева, В. Яркова, А. Ярошенко й ін.

Метою статті є здійснення аналізу ознак конституційної, юридичної відповідальності та встановлення особливостей останніх стосовно конституційної процесуальної відповідальності, вироблення рекомендацій щодо вдосконалення правової бази для належного нормативно-правового регулювання інституту відповідальності у сфері здійснення державної влади, запровадження інституту конституційної про-

цесуальної відповідальності, оскільки нині наукових робіт – немає, а проблема процесуальної відповідальності у сфері конституційно-правових відносин взагалі не порушується, чинні нормативні акти, спрямовані на часткове вирішення цих проблем в Україні, недосконалі.

Причини цього у сфері організації та здійснення державної влади безпосередньо пов'язані не лише зі ставленням державних діячів, політиків до суспільства, а й з недосконалістю теорії юридичної відповідальності та певними доктринальними проблемами окресленої сфери досліджень. Досліджуючи поняття й ознаки юридичної та конституційно-процесуальної відповідальності, ми значною мірою будемо дотримуватися теоретично-правових конструкцій та позицій, сформованих і українськими, і закордонними науковцями, фахівцями у галузі теорії права, конституційного, конституційно-процесуального, адміністративного права та ін.

Виклад основних положень. На шляху неодноразових спроб українського політикуму щодо інтеграції нашої держави з іншими європейськими країнами, необхідно здолати ще немало перешкод, серед яких, зокрема, не лише забезпечення умов щодо реального захисту національних політичних, економічних інтересів, а й належного розвитку й удосконалення власної науки, законодавства для адаптації національної правової системи з міжнародною. Для входження в європейську сім'ю рівноправних держав Україна повинна намагатися, передусім стати правовою державою, завданням, якої є побудова громадянського суспільства з реальним забезпеченням захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина.

З огляду на це, перед українськими політиками та науковцями постає пріоритетне завдання – усунути таке ганебне явище як безвідповідальність наділених владою суб'єктів перед народом і законом за невиконання (неналежне виконання) функцій і повноважень щодо управління державою та реальне перенесення правопорушниками негативних наслідків за результати такої діяльності.

Обраний нами напрям дослідження щодо виділення ознак конституційно-процесуальної відповідальності потребує провадження, в необхідному для цього обсязі, узагальненого теоретичний огляду наявних наукових поглядів щодо поняття юридичної відповідальності.

Загалом проблема юридичної відповідальності, її теорія в науці є не новою, і привертаючи постійну увагу дослідників на загальнотеоретичному і галузевому рівнях, відноситься, за їхнім переконанням, до «вічних» [1, с. 9].

Як уважають українські дослідники теорія відповідальності у праві – це логічна складова наукових підходів щодо розуміння

природи та суті, принципів і функцій, форм реалізації та видів, витоків і розвитку історико-культурної традиції, соціальної поведінки та методології досліджень універсального правового явища, яким є відповідальність [2; 3].

Науковець С. Кондратьєва зазначає, що юридична відповідальність є матеріальним правоохоронним відношенням, що розвивається і завжди є інститутом матеріального права, що реалізується у відповідній процесуальній формі [4, с. 4–5].

Як гадає Ж. Овсепян – інститут юридичної відповідальності є основою відповідної галузі права і складовою усіх інших інститутів і присутній у кожному інституті й нормі галузі, становить інтегровану основу всієї системи галузі і правової системи (системи права) держави загалом» [5, с. 24].

Термін «юридична відповідальність» широко побутує в українській науково-правовій доктрині, однак у контексті дослідження суттєво звужує наше поняття усієї широти категорії відповідальності, зокрема, в конституційному аспекті, «зводячи» її до розуміння виключно в розумінні безпосереднього застосування щодо деліквента галузевової правової санкції за конкретне правопорушення.

В українських реаліях одним із найголовніших чинників, що свідчатиме про наявність у нашій державі режиму конституційної законності, повинен стати інститут конституційної (а згодом, сподіваємося, і – конституційно-процесуальної) відповідальності поряд з іншими видами юридичної відповідальності.

Науковець О. Лейст справедливо наголошує на тому, що «...для визначення конституційної відповідальності за правопорушення не можна залишати ґрунт права, звертаючись до понять і категорій інших соціальних і філософських наук» [6, с. 28].

Дотримуючись цієї слушної думки та зважаючи на мету нашого дослідження, перелічимо ознаки конституційно-правової (як виду юридичної) відповідальності, наведені за результатами аналізу теоретичних джерел науковцем Ю. Ткаченком: 1) завжди передбачена нормами права; 2) підставою настання завжди є вчинення правопорушення; 3) має чіткий, встановлений законодавством, процесуальний характер; 4) пов'язана зазвичай з державно-владною діяльністю; 5) має примусовий характер; 6) має визначений вид і форму; 6) основний наслідок, що настає для суб'єкта відповідальності – правовий, додатковий – політичний або моральний [7, с. 652].

З погляду Ю. Ткаченка, конституційно-правова відповідальність – це самостійний вид юридичної відповідальності, що забезпечується примусовою силою держави та українського народу, має

законодавчо встановлений порядок реалізації, сутність якої виявляється в необхідності зазнавати суб'єктом, що вчинив конституційно-правове правопорушення (делікт), несприятливих правових наслідків, безпосередньо передбачених конституційним законодавством, з метою захисту Конституції, стабільності конституційного ладу, прав і свобод особи в Україні [8, с. 307].

Тобто наявний конституційний делікт – настає конституційно-правова відповідальність, у поняття конституційно-правової відповідальності автор не вкладає таких уточнюючих конструкцій, як от: конституційно-правовий статус публічно-владного суб'єкта, не вказує на політичний характер охоронюваних відносин владарювання та на деякі інші характерні ознаки цього виду відповідальності. А як бути з порушеннями конституційно-процесуального характеру у сфері державної влади?

Точнішим і ширшим, на наш погляд, є визначення зазначене науковцем І. Кресіною: «Конституційно-правова відповідальність вищих органів державної влади – це юридична відповідальність політичного характеру, що існує у сфері конституційних відносин і реалізується у відповідальному ставленні суб'єктів конституційно-правових відносин (позитивний аспект) до здійснення їх правового статусу та компетенції, а у випадках його порушення – у примусовому застосуванні заходів впливу (негативна відповідальність), суть яких полягає у вилученні зі сфери політики та позбавленні права здійснювати державну владу» [9, с. 36].

У разі цього єдиною підставою притягнення особи до відповідальності науковець І. Кресіна (як і попередній автор) називає конституційно-правовий делікт – протиправне, винне (навмисне або необережне) діяння (дія або бездіяльність) органу публічної влади або посадової особи такого органу, яке завдало шкоди або створило небезпеку заподіяння шкоди суспільним відносинам у сфері здійснення публічної влади і за яке законодавством передбачена конституційно-правова відповідальність [9, с. 37].

Дослідник Н. Батанова вважає підставою настання конституційно-правової відповідальності ті обставини, за яких відповідно до конституційно-правових норм вона настає [10, с. 63].

Однак Конституція України, як головне джерело конституційно-правової відповідальності, закріплюючи лише основи конституційно-правової відповідальності, не передбачає (та й не повинна передбачати) виключного переліку конституційних деліктів (обставин її настання), а окремий закон щодо врегулювання цих відносин не прийнятий.

Окрім того, законодавець не передбачив ні в Конституції України, ні у кодексах, законах застосування жодних дієвих санкцій до правопорушника за «неспроможність» чи небажання належно процесуально реалізувати власний конституційний статус (зловживання владою) в інтересах суспільства і держави у будь-якій із гілок влади (народний обранець, глава держави, урядовець, суддя у сфері здійснення конституційної юрисдикції й ін.).

Конституційно-правова відповідальність не дає відповіді на це питання, хоча й є самостійним видом відповідальності з притаманними їй елементами: механізмом, суб'єктами і санкціями. Ця відповідальність, що безпосередньо пов'язана з відносинами владарювання та впливає з дій (бездіяльності) владно-політичних суб'єктів, закономірно, повинна передбачати також і власний процесуальний аспект. Тобто конституційний статус суб'єкта (учасника) вказаних правовідносин, який наділений деліктоздатністю у «матеріальному» та «процесуальному» плані, можна вважати основною характерною ознакою конституційної відповідальності. Це пояснюється тим, що об'єктивна сторона конституційного делікту закріплюється переважно регулятивними нормами, що визначають правовий стан цього владного суб'єкта-правопорушника, а суспільна небезпека правопорушення полягає у підриві авторитету органу здійснення державної влади.

Однак в українській правовій системі для процесуальної відповідальності поки що не знайшлося «вільної» ніші серед інших видів відповідальності, що переважно залишає безкарними такі явища у сфері здійснення державної влади, як: «кнопкодавство», відсутність народного обранця без поважних причин у сесійній залі під час голосування, порушення інших парламентських процедур, процесуальні порушення конституційних приписів главою держави, урядовцями, невиконання рішень Конституційного Суду України й ін. [11].

Як гадає науковець О. Чуклова, процесуальна відповідальність – це юридичний обов'язок суб'єктів процесуальних правовідносин діяти відповідно до приписів процесуальних норм або сумлінно використовувати надані права, не зловживати ними, що виражається в їх правомірній поведінці, а в разі процесуального правопорушення або зловживання правом обов'язок правопорушника – перетерпіти несприятливі наслідки, передбачені санкцією порушеної процесуальної норми, яка виражається в засудженні і правообмеженні особистого і (або) майнового характеру [12, с. 8–9].

Як узагальнена теоретична конструкція процесуальної відповідальності наведене визначення є достатньо коректним, однак варто зазначити, що деякі закордонні вчені-адміністративісти вважають, що

для визнання процесуальної відповідальності як окремого виду юридичної відповідальності відсутні достатні правові передумови та об'єктивна необхідність, оскільки діючі норми свідчать про не виправдане ускладнення доктрини юридичної відповідальності [13, с. 421].

Частково ґрунтуючись на цій позиції та очевидно, вважаючи її правильною, науковець М. Макарейко у своєму дослідженні процесуальної відповідальності як правового явища, розвинув її та висловив думку, про те, що: «В даний час відсутня необхідність формування і подальшого розвитку процесуальної відповідальності як самостійного виду юридичної відповідальності», та як аргумент своєї позиції, застосував вузький галузевий підхід до цього загальнонаукового феномену, стверджуючи в разі цього, що «...забезпечення правопорядку під час відправлення правосуддя повинно здійснюватися за рахунок традиційних видів юридичної відповідальності: адміністративно-правової, цивільно-правової, дисциплінарно-правової, кримінально-правової» [14, с. 242].

Далі він узагалі робить висновок, що «...так звана процесуальна відповідальність, по суті, є адміністративно-правовою», хоча й водночас не заперечує відносно наявності об'єктивної необхідності реформування нормативного правового регулювання інституту юридичної відповідальності шляхом «визволення» процесуальних галузей права від норм, що встановлюють відповідальність за порушення встановленого порядку організації діяльності суду [14, с. 242].

Можливо у правовій системі, зокрема, в адміністративному праві і процесі сусідньої держави є достатньо норм, що встановлюють відповідальність за порушення встановленого порядку організації діяльності органів державної влади і управління (тобто у сфері конституційно-правових відносин), а вищі органи влади та посадовці, досягнувши ідеалу громадянського суспільства в державі, працюють виключно в напрямі конституційних процедур і настільки демократично та законно, що суспільство не має нагальної потреби контролювати владу і вимагати притягати правопорушника до відповідальності за конституційний делікт (процесуальне правопорушення), тож немає потреби запроваджувати нові види відповідальності.

Характер конституційно-процесуальної відповідальності, на відміну від конституційно-правової, полягає не лише у вилученні суб'єкта зі сфери політики та позбавленні його права здійснювати державну владу (імпічмент, відкликання, відставка), адже процедурний проступок може мати різний ступінь складності – «кнопкодавство» народного депутата, за сприянням якого, з порушенням принципу особистого голосування, прийнято закон для усієї держави від імені

колег чи пропуск народним обранцем засідання парламенту без поважних причин, як наслідок неприйняття потрібного закону! Правові, політичні та моральні наслідки цих учинків різні, але обидві обставини входять до складу діянь протиправного характеру, спрямованих на порушення конституційно визначених процедур (законодавча діяльність), тобто впливають із процесу організації і порвадження однієї із гілок державної влади, що є частиною усього конституційного процесу в державі, а також – зі змісту права та обов'язку суб'єкта-правопорушника брати безпосередню участь у відносинах здійснення цієї влади, що пов'язано безпосередньо з конституційним (політичним) статусом останнього.

Порушення політичних або моральних норм суб'єктом державно-владних відносин не може вважатися підставою конституційної відповідальності у тому разі, якщо вони закріплені у нормах права (порушник може нести, відповідно, політичну, моральну відповідальність). Однак, якщо внаслідок, наприклад, аморального вчинку народного депутата, політика (перекрикування опонента, кидання предметів, обливання водою, заведення сторонніх осіб до приміщень, де безпосередньо функціонує державний орган, блокування виступу, трибуни тощо) збивається (порушується) ритм його роботи (або взагалі припиняється робота) державного органу влади (парламент, уряд й інше) і порушується регламентована конституційна процедура, тому й постає логічне питання про притягнення правопорушника до процесуальної відповідальності. Тим більш, коли немає можливості притягти правопорушника до відповідальності за таке порушення конституційних приписів у межах конституційно-правової чи будь-якого виду суто юридичної відповідальності.

Висновки. Стрімкий розвиток суспільно-політичних відносин в Україні у напрямі становлення громадянського суспільства вимагає надання реальних результатів від ґрунтовних наукових досліджень змісту та елементів юридичної відповідальності, та як наслідок – запровадження принципово нового, для нашої держави і суспільства, особливого виду відповідальності у сфері здійснення вищої державної влади – конституційно-процесуальної відповідальності.

Ми вважаємо, конституційно-процесуальна відповідальність відрізняється від інших (суто юридичних) видів відповідальності, насамперед: чіткою регламентацією сфери застосування (конституційний процес, організація і провадження державної влади); об'єктно-суб'єктним складом (реалізація статусних характеристик учасником конституційно-правових відносин політичного характеру); юридизованою основою (норми конституційного процесуального права);

фактичною підставою (правопорушення (обставини конституційного, кримінального, адміністративного, дисциплінарного, процесуального, морального та іншого характеру)); особливим порядком (формою) реалізації (особливі і суб'єкт, і різновид актів застосування цього виду відповідальності).

Стосовно закріплення в українському законодавстві інституту конституційної відповідальності (тим більше – конституційно-процесуальної) з усіма необхідними елементами, із реальним механізмом її застосування, а не лише передбачення конституційних основ для такої відповідальності, то є побоювання, що це невідкладне питання ще протягом тривалого періоду залишатиметься лише ціллю для нашої правової системи і суспільства загалом. Хоча законодавче закріплення цього виду відповідальності – обов'язок для держави і вимога сьогодення.

1. Братусь С. Н. Юридическая ответственность и законность / С. Н. Братусь. – М.: Городец-издат, 2001. – 208 с.

2. Відповідальність у праві: філософія, історія, теорія: монографія / І. Безклубий, С. Бобровник, І. Гриценко та ін.; за заг. ред. І. Безклубого. – К.: Грамота, 2014. – 448 с.

3. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини: монографія / В. К. Гришук. – 2-е вид., перероб. та доп. – Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2013. – 768 с.

4. Кондратьева С. Л. Юридическая ответственность: соотношение норм материального и процессуального права: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук / С. Л. Кондратьева. – М., 1998. – 23 с.

5. Овсепян Ж. И. Юридическая ответственность и государственное принуждение (общетеоретическое и конституционно-правовое исследование) / Ж. И. Овсепян. – Ростов н/Д: «Эверест», 2005. – 276 с.

6. Лейст О. Э. Санкции и ответственность по советскому праву: (теоретические проблемы) / О. Э. Лейст. – М.: МГУ, 1981. – 239 с.

7. Ткаченко Ю. В. Особливості конституційно-правової відповідальності / Ю. В. Ткаченко. – К.: Форум права. – 2013. – № 3. – С. 652–656 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index

8. Ткаченко Ю. В. Конституційно-правова відповідальність як вид юридичної відповідальності / Ю. В. Ткаченко // Правова доктрина – основа формування правової системи держави: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю НАПрН України та обговоренню п'ятитом. моногр. «Правова доктрина України» (м. Харків, 20–21 листопада 2013 року); Нац. акад. прав. наук України. – Х., 2013. – С. 304–307.

9. Кресіна І. О. Інститут імпичменту: порівняльний політико-правовий аналіз / І. О. Кресіна, А. А. Коваленко, С. В. Балан. – К.: Юридична думка, 2004. – 176 с.

10. Батанова Н. М. Конституційно-правова відповідальність як вид конституційно-правових відносин / Н. М. Батанова // Часопис Київського університету права. – К., 2009. – № 2. – С. 60–66.

11. Лещух А. Р. Конституційно-процесуальний та морально-етичний аспекти відповідальності народного депутата України за порушення конституційних приписів / А. Р. Лещух // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична; гол. ред. В. В. Серета. – Львів: ЛьвДУВС, 2016. – Вип. 4. – 412 с. – С. 194–204.

12. Чуклова Е. В. Понятие, основания и виды процессуальной ответственности: теоретический аспект: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / Е. В. Чуклова. – Краснодар, 2009. – 26 с.

13. Серков П. П. Административная ответственность в российском праве: современное осмысление и новые подходы / П. П. Серков. – М.: Норма: ИНФРА-М, 2012. – 480 с.

14. Макарейко Н. В. Процессуальная ответственность как правовое явление / Н. В. Макарейко // Актуальные проблемы экономики и права. – 2015. – № 3. – С. 238–243.

Лещух А. Р. Конституционная процессуальная ответственность: признаки и необходимость введения в правовую систему Украины

Очерчена конституційно-процесуальна відповідальність, котра повинна стати важливішою правовою формою реалізації одного з головних в правовому державстві конституційних принципів – відповідальності державства перед особою. Відповідальність суб'єктів конституційно-процесуальних відносин, безпосередньо встановлена Конституцією України, не «сливається» з юридичною, однак має з нею загальні теоретичні риси. Досліджено і проаналізовано на основі українського і зарубіжного досвіду крізь призму поняття юридичної відповідальності теоретичні і правові аспекти конституційно-процесуальної відповідальності, виділено характерні ознаки цього виду відповідальності і розглянуто можливість введення цього інституту в науковий і правовий оборот України.

Ключевые слова: конституционный принцип, конституційно-процесуальна відповідальність, юридична відповідальність.

Leshchukh A. R. Constitutionally – procedural liability: the signs and necessity of introduction into the legal system of Ukraine

Constitutionally – procedural liability should be one of the most important legal forms of realization one of the most important in the legal state the constitutional principle of state responsibility to the individual. In our opinion, the liability of subjects of constitutionally – procedural relations (public powerful entities, authorized to perform state functions) is established directly by the Constitution of Ukraine, because of «politic» power is not «merged» with legal one, but has with it a common ground (general theoretical aspects). In this research article based on Ukrainian and foreign experience, through the prism of the concept and elements of legal responsibility the theoretical and legal aspects of the constitutionally – procedural liability are examined and analyzed, the particular characteristics of this kind of liability are highlighted and is considered the possibility of introducing this institution in scientific and legal turnover of Ukraine.

Because of the power of its direction, constitutionally – procedural liability has all chances to become in Ukraine one of the most effective legal mechanisms of responsibility of subjects of public authority – as a separate type of liability. The legislator, in particular, with the theoretical and legal structures, must build on the concept and elements of the constitutionally – legal responsibility – subjects, the grounds and circumstances of the use, to establish clear procedures and sanctions, and so on. The article presents the analysis of the signs of constitutional and legal liability, the establishment of the peculiarities of the latter relative to constitutional procedural liability.

The ultimate goal of the research is the development of specific recommendations on improvement of legal regulatory of institutes responsibility in the field of state power, in particular, the introduction into the legal system of the institute the constitutional procedural liability, as at present, relevant scientific works – are missing, and the problem of procedural responsibility in the field of constitutionally – legal relations does not rise. Current regulations aimed at addressing the issues raised in this article in Ukraine is still far from perfect.

We believe that the reasons for this situation with the responsibility in the field of organizing and exercising of state power are directly related not only with the attitude of politicians to society, but also with the imperfection of the theory of legal liability and certain doctrinal issues of designated research.

Key words: *constitutional principle, constitutionally – procedural liability, legal liability.*

Стаття надійшла 3 березня 2017 р.

УДК 342.97.351.74(477)

**В. В. Новіков,
В. С. Боровікова**

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМ ІНСТИТУТУ СВОБОДИ СОВІСТІ

Досліджено проблеми свободи совісті в різних сферах суспільних відносин. Розглянуто різні аспекти цього феномену: правовий, економічний, етичний, філософський, гносеологічний, соціальний. Наголошено на правовому аспекті свободи совісті, що дає змогу проаналізувати наявні правові гарантії віруючих, невіруючих й атеїстів, визначити перспективи їхнього подальшого розвитку. Резюмовано, що на основі комплексного соціально-правового аналізу свободи совісті можна зробити висновок: найважливішими аспектами свободи совісті є соціальний, філософський і правовий.

Ключові слова: *свобода совісті, правовий аспект, правосвідомість, економічний аспект, мораль, етичний аспект, релігія, філософська категорія, гносеологічний аспект, соціальний аспект.*